

**GLAGOLSKO VRIJEME I ASPEKT U
SLOŽENOJ REČENICI SA TEMPORALNOM
KLAUZOM U FRANCUSKOM I
SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU
(sfera sadašnjosti)**

VLADO SUČIĆ

Filozofski fakultet, Sarajevo

UDK 804.0—56:808.61/62—56

Primljen: 8. avgusta 1984.

Prihvaćen: 21. septembra 1984.

1. Najprije ćemo razmotriti distribuciju (vremensku korelaciju) glagolskih oblika (ličnih) u korelativnim predikatima složene rečenice sa temporalnom klauzom koja se uvodi veznikom najopštijeg značenja. Veznik *quand* (*lorsque*) — kad, kako u francuskom tako i u srpskohrvatskom jeziku, povezuju korelativne predikate, u složenoj rečenici sa temporalnom klauzom, koji među sobom mogu da stupaju u simultane i sukcesivne vremenske odnose, što podrazumijeva sve vremenske relacije relevantne za odnos komponenata semantičke strukture ove složene rečenice uopšte. Kako za jezičko predstavljanje tih odnosa (odnosa vremenske međuzavisnosti korelativnih predikacija) služe sljedeći jezički signali¹ — vezničko sredstvo, aspekatsko značenje glagola u korelativnim predikatima, glagolsko vrijeme i drugi leksički i sintaksički elementi konteksta — mi smo osnovni kriterij za uspostavljanje relativne hronologije izabrali glagolsko vrijeme i aspekatsko značenje. To smo učinili iz dva razloga: 1) ovakav postupak nametnula nam je samo priroda aspekatskog značenja u francuskom jeziku i 2) ovaj prosede ima i praktičan značaj s obzirom na činjenicu da je glagolski oblik osnovna morfo-semantička kategorija koja učestvuje u konstituisanju sintaksičko-semantičke kategorije — temporalne klauze, pa ovakvim predstavljanjem korelativnih predikacija istovremeno predstavljamo sličnosti i razlike između francuskog i srpskohrvatskog jezika u vezi sa upotrebom (reparticijom) glagolskih vremena u složenoj rečenici sa temporalnom klauzom.

Dakle, vremenski odnosi kao i funkcionalne međuzavisnosti, u složenoj rečenici sa temporalnom klauzom, interesuju nas ne samo radi sagledavanja tih problema, koji svakako daju nove elemente za posmatranje vremenskih relacija u koje stupaju radnje korelativnih pre-

¹ Uporediti: K. Milošević, *Uloga glagolskih oblika u složenoj rečenici sa temporalnom klauzom u srpskohrvatskom jeziku*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, br. 11, Beograd, 1981, izd. Međunarodni slavistički centar pri Filološkom fakultetu u Beogradu.

dikata i uticaja jednog od njih na drugi, nego što nam to omogućava da bolje sagledamo pomenute sličnosti i razlike između francuskog i srpskohrvatskog jezika. Za razliku od semantičkih markiranih veznika, bilo da su oni obilježeni sukcesivnošću ili simultanošću, veznik *quand* — kad svojom neizdiferenciranošću vrši identičnu ulogu u francuskom i srpskohrvatskom jeziku: služi samo za vremensko povezivanje korelativnih situacija i stoga dolazi u različitim vremenskim kombinacijama glagolskih značenja, »jer je njegovo značenje samo vremensko povezivanje, a o svemu drugom odlučuju ostali elementi konteksta.«²

1. 2. U srpskohrvatskoj sintaksi nailazimo na dva shvatanja u vezi sa upotrebom vremena u složenoj rečenici sa temporalnom klauzom: »...1) da je vremenska rečenica uvek u relativu, tj. vremenski odnosi radnje u njenom predikatu uslovljeni su sintaksičkom zavisnošću, 2) vremenske relacije u koje stupa radnja temporalne rečenice formiraju se slobodno.«³ Uz to, treba skrenuti pažnju na činjenicu da predikat superordinirane klauze može da stoji u apsolutnom indikativu ili vremenskom relativu. Međutim, bitno je istaći da nema nikakve razlike u reflektovanju međusobnih vremenskih odnosa između slučaja kad je upravni glagol u *apsolutnom indikativu* (npr.: on će doći kad bude imao vremena / il viendra quand il aura le temps) i kad je u *vremenskom relativu* (npr.: znam da će doći kad bude imao vremena / je sais qu'il viendra quand il aura le temps). S druge strane, vremenske relacije u koje stupa radnja temporalne klauze u francuskom jeziku formiraju se prema pravilu o korelaciji (slaganju) vremena unutar složene rečenice. Taj podatak za nas je relevantan i stoga bi podjela vremena na apsolutna i relativna, za što bi bilo osnova, u predikatu superordinirane klauze u srpskohrvatskom jeziku, bila lišena praktičnog značaja, jer za nas je, na primer, bitno koji francuski glagolski oblik supstituire srpskohrvatski perfektivni prezent u funkciji predikata temporalne klauze u sferi budućnosti i sl. To nosi didaktičku stranu jezika koja nalazi svoju primjenu u komparativnim proučavanjima uopšte, a posebno u sintaksi. Osim toga, kako je naš osnovni zadatak, na prvom mjestu, lingvistička interpretacija složene rečenice sa temporalnom klauzom u francuskom jeziku a zatim njeno poređenje sa identičnom sintaksičko-semantičkom kategorijom u srpskohrvatskom jeziku, sasvim je razumljivo zašto smo pri razmatranju ovog problema pošli od kriterija relevantnih za semantičku identifikaciju složene rečenice sa temporalnom klauzom u francuskom jeziku.

1. 2. 3. U rješavanju ovog problema — sagledavanju kako eksplisitnih tako i implicitnih odnosa rečeničnog ustrojstva koji opet sa svoje strane utječu na vremenske odnose korelativnih predikata — podjednako nam pomažu maternji i francuski jezik. Značajnu ulogu u tome

² K. Milošević, *Futur II i sinonimski oblici u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1970, p. 32.

³ R. Simić, *Prilog proučavanju glagolskih oblika u vremenskim rečenicama*, Južnoslovenski filolog, XXX/1973, p. 589.

ima aspekatsko glagolsko značenje — vidsko značenje glagolske osnove u srpskohrvatskom jeziku, jer upravo vidskim značenjem glagolske osnove korelativnih predikata implicitno se bliže regulišu vremenski odnosi njihovih sadržaja. Sama činjenica da francuski glagol u svojoj osnovi nema najčešće vidskog značenja govori o razlici tih odnosa u francuskom i srpskohrvatskom jeziku. Kroz komentar i analizu naših primjera vidjeće se da glagolski vid ima značajnu ulogu za identifikaciju vremenskih odnosa unutar složene rečenice sa temporalnom klauzom, a to će se naročito manifestovati kod prevođenja sa jednog jezika na drugi. Međusobne vremenske odnose semantičkih komponenata složene rečenice sa temporalnom klauzom ponekad je teško adekvatno predstaviti u prevodu na francuski jezik ili obrnuto. Dešava se, na primjer, da za predstavljanje identičnih vremenskih relacija prosti srpskohrvatski glagolski oblik supstituiramo složenim francuskim glagolskim oblikom ili da pri tom upotrebljavamo različite leksičke i gramatičke prosedee nastojeći da ostanemo u domenu određene međuzavisnosti funkcionalnih i vremenskih odnosa, tj. da ih što vjernije prenesemo iz jednog jezika u drugi.

a) présent : présent⁴

Znak (—) znači da je predikat superordinirane klauze označen imperfektivnim glagolom, a znak —) odnosi se na predikat temporalne klauze.

(— —)

1. Dans le fait, je suis plus heureux seul que quand cette fille si belle partage ma solitude. (Stendhal, 474)
/Zaista sam sretniji kad sam sâm nego kad ta tako lijepa djevojka dijeli sa mnom moju samoću./
2. Une jeune fille coquette qui aime de bonne heure s'accoutume au trouble de l'amour; quand elle arrive à l'âge de la vraie passion, le charme de la nouveauté manque. (Stendhal, 80)
/Mlada koketna djevojka koja rano voli privikne se na ljubavna uzbuđenja; kada dolazi u dob prave strasti, nedostaje joj čar novine./
3. Et quand tu n'es pas là, je pense à ce que tu fais. (Camus, 126)
/A kada te nema, mislim na ono što radiš./
4. (...) jer kad netko govori blitvinski, on za Hune laje. (Krleža, 23)
/ (...) parce que, quand quelqu'un parle blithuanien, pour les Houniens il aboie... (Begić, 321)/
5. Quand par les soirs d'été le ciel harmonieux gronde comme une bête fauve et que chacun boude d'orage, c'est au côté de Mésaglise que je dois de rester seul en extase à respirer, à travers le bruit de la pluie qui tombe, l'odeur d'invisibles et persistants lilas. (Proust, 242)
/Kad za ljetnih večeri harmonično nebo riče kao divlja zvijer i kad se svako mrgodi na oluju, ja jedini, zahvaljujući predjelu oko Mezegliza, ostajem sam u zanosu, kroz šum kiše koja pljušti, udišem nevidljivi i uporni miris jorgovana./
6. Ipak može da bude isti: kurjaci su od pucnjave pobjegli tražeći neka bolja mjesta, a četnici, kad pretražuju šume, ne gledaju šta je po livadama. (Lalić, 285)
/C'est peut-être le même pourtant: les loups ont été dispersés par les fusillades, ils sont partis à la recherche des lieux plus paisibles; quant aux tchetniks, lorsqu'ils font une battue dans les forêts, ils ne regardent pas ce qu'il y a dans les prés. (Begić, 153)/

⁴ Znak (:) čitati — prezent u korelaciji sa prezentom.

7. Dugi su dani, naročito kad nema šta da se radi. (Lalić, 213)
/Oui, les jours sont longs, surtout quand on n'a rien à faire. (Begić, 129) /
8. Au fond, je n'aime plus au monde que quelques églises, deux ou trois livres, à peine davantage de tableaux, et le clair de la lune quand la brise de votre jeunesse apporte jusqu'à moi l'odeur des parterres que mes vieilles prunelles ne distinguent plus. (Proust, 170)
/Ja u stvari od svega na svijetu volim još samo nekoliko crkvi, dvije tri knjige, nešto više slika i mjesečinu, kad povjetarac vaše mladosti do mene donosi miris cvijetnjaka koje moje stare oči više ne uočavaju./
9. (...) jer te porodice, inače tako lako uzbudljive i grlate, umeju da se pretvaraju i da tvrdo čute kad se radi o njihovom ugledu ili, što je isto, o njihovim interesima. (Andrić, 106)
/ (...) car ces familles-là, par ailleurs si brillantes et si excitées, sont capables de garder un silence de tombe s'il y a de leur réputation ou ce qui revient au même, de leurs intérêts. (Matillon, 123) /
10. To je naslon sličan onom na koji se stavlja kazan kada se peče rakija. (Lalić, 217)
/Cela fait un appui semblable à celui sur lequel on place le chaudron quand on distille le raki, (Begić, 132) /

2.1. Ova kategorija primjera predstavlja imperfektivni prezent u temporalnoj klauzi — u funkciji vremenskog određivanja imperfektivne radnje izražene prezentom u predikatu superordinirane klauze. Kad se kombinuju dvije imperfektivne radnje i kad obje pripadaju sferi sadašnjosti, odnosno kad su izražene prezentskim oblicima, onda one identifikuje *višekratnost* /uobičajenost/ manifestovanja korelativnih situacija u određenoj temporalnoj povezanosti. Višekratnost je inherentna semantička osobina korelativnih prezentskih oblika u složenoj rečenici sa temporalnom klauzom, pa u najvećem broju slučajeva posebni jezički signali za obilježavanje mnogokratnosti glagolske radnje (npr.: toujours /u uvijek, chaque fois /svaki put) nisu uvijek prisutni u ovakvim realizacijama. Međutim, u svim primjerima moguće je izvršiti supstituciju veznika quand vezničkom izrazom toutes les fois que i da se ne promijeni hronološko značenje koje je već sadržano u ostalim elementima konteksta, npr.:

1. Dans le fait, je suis plus heureux seul toutes les fois que cette fille si belle partage...
2. Et toutes les fois que tu n'es pas là, je pense à ce que tu fais.
3. Cela fait un appui semblable à celui sur lequel on place le chaudron toutes les fois qu'on distille le raki.

Što se tiče primjera na srpskohrvatskom jeziku i u njih je, također, moguće uključiti poseban jezički signal za višekratnost (u uvijek, svaki put) kao i partikulu gođi da predstava o vremenskim odnosima ostane neizmijenjena, npr.:

1. Zaista sam uvijek sretniji sâm nego kad ta tako lijepa djevojka dijeli sa mnom...
2. A uvijek kad te nema, mislim na ono što radiš.
3. To je naslon sličan onom na koji se stavlja kazan svaki put kad se peče rakija.

Međutim, »uključivanjem adverbijalne odredbe svaki put, uvijek u superordiniranu klauzu *mijenja se sintaksički status temporalne klauze*: ona prestaje biti *direktna odredba predikata* a postaje restriktivna odredba adverbijalne odredbe...«⁵

2.1.2. Imperfektivni aspekt korelativnih predikata omogućava paralelizam manifestovanja situacija predstavljenih korelativnim klauzama. Francuski prezent u ovakvim realizacijama vrši svoju primarnu funkciju — označava trajanje glagolske radnje.⁶ Identičnu funkciju vrši i srpskohrvatski prezent s tom razlikom što je osobina imperfektivnosti svojstvena glagolima kojima je on označen, a ne prezentu kao glagolskom obliku. Za ovakve situacije kažemo da ne koincidiraju sa osnovnom tačkom gramatičkog odmjerenja vremena (vrijeme govorenja) i da stoga predstavljaju *neaktuelnu* sadašnjost.

2.1.3. Identično reflektovanje vremenskih odnosa može biti predstavljeno i drukčijom vezom među korelativnim klauzama,⁷ npr.:

6. (...) četnici pretražuju šume i gledaju šta je po livadama.
/ (...) les tchetniks font une battue dans les forêts et ne regardent pas ce qu'il y a dans les prés./
10. To je naslon sličan onom na koji se stavlja kazan i peče rakija.
/ Cela fait un appui semblable à celui sur lequel on le chaudron et distille le raki./

I ovdje se korelativne radnje vrše u isto vrijeme. U vezi s ovom supstitucijom R. Simić kaže: »I ovde se obe radnje nedvosmisleno vrše u jedno vreme... Unošenjem drukčijeg morfološkog elementa ti odnosi se pokazuju, međutim, u drukčijoj svjetlosti: posebno se ističe odnos prema jednoj zajedničkoj situaciji. Na toj osnovi se formiraju funkcionalni odnosi.«⁸ Međutim, ova supstitucija veznika mogla bi se i drukčije interpretirati: neosporno je da veznik kad služi za identifikovanje sintaksičke veze među korelativnim klauzama i istovremeno pomaže preciznijem izražavanju smisla koji ih povezuje, jer njegovo značenje mora da odgovara odnosu smisla koji postoji među korelativnim klauzama, ali isto tako je neosporno da je on samo jedan od elemenata koji uslovljavaju karakter složene rečenične strukture, pa sama činjenica da se unošenjem veznika »i« ističe odnos prema zajedničkoj situaciji govori da se veznik kad našao u sintaksičkom lancu gdje datu situaciju sugerišu drugi elementi konteksta, a veznik ukazuje samo na njeno jedinstvo. Stoga smatramo da su za identifikaciju relativne hronologije među korelativnim klauzama koje povezuju veznik kad relevantni drugi elementi konteksta (na prvom mjestu: glagolski vid, glagolski oblici lični kao i kontekstualna situacija). Uz to, treba naglasiti

⁵ K. Milošević, *Uloga glagolskih oblika*... p. 6.

⁶ P. Imbs, *Emploi des tems verbaux en français moderne*, Paris, 1960, p. 22.

⁷ Uporediti: R. Simić, *Prilog proučavanju glagolskih oblika u vremenskim rečenicama*, JF XXX/1—2, 1973.

⁸ Isto, 598.

da sagledavanje logičkih odnosa koji se manifestuju među korelativnim situacijama doprinosi i gramatičkom rasvjetljavanju problema koji nas interesuje.

2.1.4. Uz odnos vremenske naporednosti među korelativnim klauzama mogu se implicitno manifestovati i drugi logički odnosi. U primjeru 3. — *Et quand tu n'es pas là, je pense à ce que tu fais.* — temporalna klauza predstavlja uslov za realizovanje sadržaja iz superordinirane klauze i ponaša se poput kondicionalne rečenice koja se uvodi veznikom »si«. Ovdje se istovremeno podrazumijeva i prisustvo logičkog odnosa kauzalnosti među korelativnim glagolskim radnjama. Ta dva logička odnosa međusobno se isprepliću i nameću nociji vremena koja ipak ostaje osnovni sadržaj složene rečenične strukture sa temporalnom klauzom.

U primjeru 4. — (...) *jer kad neko govori blitvinski, on za Hune laje...* — upravna klauza unosi informaciju u sadržaj temporalne i objašnjavajući njezin sadržaj vrši *eksplikativnu* funkciju. Vršenje eksplikativne funkcije ni ovdje nije lišeno logičkog odnosa uslovnosti i kauzalnosti. Pomenuti logički odnosi manifestuju se, u manjoj ili većoj mjeri, u svim primjerima ove kategorije.

2.1.5. Vidsko značenje korelativnih predikata — obilježeno glagolskom osnovom u srpskohrvatskom jeziku — implicitno reguliše vremenske odnose njihovih sadržaja. Te odnose u francuskom jeziku reguliše glagolski oblik lični uz pomoć šireg konteksta, a ponekad uz pomoć samo jednog njegovog elementa, npr.: »...*mais je vois ses yeux s'animer quand je parais à l'improviste.*« (Stendhal, 305) Ovdje frazeologizam *à l'improviste* identifikuje punktualnu situaciju temporalne klauze: »...*ali ja opažam kako joj pogled oživi kad se iznenađam da pojavim.*«

Uz to, treba skrenuti pažnju na činjenicu da je pitanje aspekta obojeno i ličnim stavom i to naročito kad prevodimo sa francuskog na srpskohrvatski jezik. Stoga je moguće da se pri prevođenju pojave izvjesna odstupanja u nijansiranju značenja aspekatskih likova koja, u komunikativnoj perspektivi kazivanja, nude različit sintaksički odnos komponenata semantičke strukture složene rečenice. Do pomenutih odstupanja dolazi naročito u sferi *sadašnjosti*, kako stvarnoj tako i gramatičkoj, i to zbog njenog statusa jer je ona »u stvari, *inkluzivno vrijeme* (podvučeno u tekstu), koje potencijalno obuhvata i stvarnu prošlost i stvarnu budućnost. Ova činjenica ima znatne gramatičko-semantičke konsekvence u domenu funkcionisanja sistema glagolskih oblika u jezicima.«⁹ S druge strane, poimanje aspekatskih značenja u maternjem jeziku, uz prisustvo, odnosno leksičko i sintaksičko sadejstvo drugih elemenata rečeničnog ustrojstva u francuskom jeziku, može, po našem mišljenju, da oslabi opoziciju *perfektivnost/imperfektivnost*, što dopušta interpretaciju drukčijeg vremenskog odnosa između korelativnih situacija — bar donekle izmijenjenog. Međutim, u pojedinim realizacijama opozicija

⁹ K. Milošević, Uloga glagolskih oblika u složenoj rečenici... p. 8.

perfektivnost/imperfektivnost neutrališe se samom prirodom glagolskog lika, npr.:

2. (...) *quand elle arrive à l'âge de la vraie passion, le charme de la nouveauté manque.*
- 2a. (...) *kada stiže u dob prave strasti, nedostaje joj čar novine.*
- 2b. (...) *kada stigne u dob prave strasti, nedostaje joj čar novine.*

U pogledu reflektovanja vremenskih odnosa naši prevodi (2a i 2b) nude identičnu sliku premda je predikat u 2a-primjeru označen glagolom nesvršenog vida, a onaj u 2b-primjeru glagolom svršenog vida. Formalnom analizom moglo bi se zaključiti da je hronološki odnos između korelativnih situacija u 2b-primjeru sukcesivan. Međutim, glagol *arriver*, zahvaljujući leksičkoj sredini u kojoj se našao, ne znači samo zbivanje događaja nego i stanje koje rezultira tim događajem — stanje u kojem, po prirodni situacije, ostaje subjekt. Otuda *istovremenost* korelativnih situacija, kao god i u 2a-primjeru.

2.1.6. Da bismo bar donekle ukazali na kompleksnost vidskog značenja, navešćemo još nekoliko primjera složene rečenice sa temporalnom klauzom u sferi sadašnjosti sa različitom repartijom aspekatskih značenja u korelativnim predikatima.

b) présent : présent¹⁰

(— +)

Lijeva strana ispred znaka (:) označava glagolsko vrijeme u predikatu superordinirane klauze, a desna — glagolsko vrijeme u predikatu temporalne klauze.

1. Drugo sam ja, naš red nas pušta niz vodu kad nam se desi nesreća jer smo nevažni dijelovi moćne cjeline, bespomoćni kad smo napušteni. (Selimović, 304)
/Mon cas est différent, notre ordre nous abandonne quand le malheur nous atteint, car nous sommes les parcelles insignifiantes d'un tout puissant. (Begić, 306—307) /
2. Kad Ivan nešto naumi, onda tu ne pomaže otpor. (Lalić, 59)
/Quand Ivan a quelque chose en tête, il n'y a pas de raisons qui tiennent. (Begić, 21) /
3. Voyez-vous, Françoise, disait le jardinier, la révolution vaudrait mieux, parce que quand on la déclare il n'y a que ceux qui veulent partir qui y vont. (Proust, 121)
/Vidite, Fransoaz, govorio je vrtlar, revolucija je bolja od rata, jer kad je proglašena, u njoj moraju sudjelovati samo oni koji dobrovoljno u nju odlaze. /
4. A kad se nasilje pokaže nemoćno i nesposobno da reši postavljeni zadatak, ono se okreće protiv nasilnika. (Andrić, 86)
/Et quand la violence s'avère impuissante à résoudre les problèmes, elle se retourne contre ceux qui l'appliquent. (Matillon, 64) /
5. Uzalud, teško ga je zaustaviti kad neko probudi njegovu pažnju. (Selimović, 219)
/Il est difficile de l'arrêter quand quelqu'un éveille son attention. (Begić, 221) /
6. C'est quand elle /action/ est accomplie qu'elle semble possible aux êtres du commun. (Stendhal, 310)
/Tek kad je dovršeno, čini se običnim ljudima moguće. /

¹⁰) Znak :+) označava perfektivni glagolski vid.

7. (...) jer kad se čaršija jednog zla oslobodi, ona ga za jedno vreme ne pominje više u svojim razgovorima, i tek docnije, kad stvar prede u priču, opet će stati o tome da govori... (Andrić, 89—90)
/ (...) car quand on se libère d'un mal, il vaut mieux ne pas en parler, du moins pendant un certain temps, attendre qu'il en sorte une histoire. (Matillon, 46) /
8. Ne, dosadila mu je tišina, kaže, mnogo je ima ovdje, a prekida ga samo pucnjava kad krene potjera. (Lalić, 88)
/ Mais non, ce silence lui pèse que seule la fusillade interrompt lorsque commencent les poursuites. (Begić, 45) /
9. Quand on le met sur Maubant ou sur M^{me} Materna, il parle des heures sans s'arrêter. (Proust, 41)
/ Kad mu neko spomene Mobana ili gospođu Materna, on satima govori bez prekida. /

c) présent : passé composé

10. Mais quand on n'a dormi que quatre heures, on n'est pas sentimental. (Camus, 192)
/ Kad spava (odspava) samo četini sata, čovjek nije sentimentaln. /
11. Kada se mlijeko pokvari, veća je šteta. (Selimović, 12)
/ Plus grand est le dommage, quand le lait a tourné. (Begić, 14) /
12. Et quand cela leur est arrivé, ils en parlent si souvent. (Stendhal, 308)
/ A kad im se to desi, onda tako često o tome govore. /
13. Comparez donc, ajouta M. de La Mole, que toujours on en appelle à son coeur quand on a fait quelque sottise. (Stendhal, 371)
/ Shvatite dakle, dodade gospodin de la Mol, da se čovjek uvijek poziva na svoje srce kad učini kakvu glupost. /
14. (...) cette jeune fille du grand monde ne laisse son coeur s'émouvoir que lorsqu'elle s'est prouvé par bonnes raisons qu'il doit être ému. (Stendhal, 421)
/ (...) ova mlada djevojka iz visokog društva dopušta svom srcu da se uzbudi tek onda kad se dobrim razlozima uvjeri da ono mora da se uzbudi. /

3. Treba istaći da je ponašanje korelativnih predikacija označenih prezentskim oblicima identično, bez obzira na distribuciju glagolskog vida: bilo da se kombinuju dva perfektivna značenja ili perfektivno s imperfektivnim — uvijek se radi o višekratnosti, odnosno habitualnosti manifestovanja korelativnih situacija povezanih veznikom *quand* — *kad* kao spoljnim znakom njihove međusobne veze.¹¹

Nas u ovom slučaju interesuje pitanje perfektivnosti u složenoj rečenici sa temporalnom klauzom u francuskom jeziku, i to s razlogom, jer znamo da je francuski prezent »ouvert à tous les types d'aspect *sauf à l'aspect de l'accompli ou de l'achevé* (moj kurziv), qui s'exprime

¹¹ »Pošto se ono što se prezentima u ovim i ovakvim primerima pripisuje njihovim subjektima stalno *ponavlja* (podvučeno u tekstu), pošto to biva ili bude, i u periodu govorenja, ali samo kad za to nastanu prilike — prezentima u ovakvim slučajevima ne označavaju se radnje što se vrše u vreme govorenja, nego u određenim prilikama, po navici, po običaju, i jasno je prema tome da se ovaj kvalifikativni prezent (praesens consuetudinis) ne upotrebljava indikativno, nego relativno. To se može zaključiti što se u ovoj funkciji upotrebljavaju naporedo prezenti nesvršenih i svršenih glagola i što se oni, štaviše, međusobno mogu zamenjivati...« (M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, p. 573.

spécifiquement par le passé composé.¹² Kako je glagolski vid dvojako gledanje na radnju, »i utoliko je on subjektivan«,¹³ moguće je da smo ponegdje mogli izvršiti i drukčiju identifikaciju, tim prije što vid u francuskom jeziku nije leksikalizovan te je sintaksički kontekst osnovno sredstvo za izražavanje dvojnosti glagolske radnje.

3.1. Između primjera b-kategorije (primjeri: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) i onih u c-potkategoriji (primjeri: 10, 11, 12, 13, 14), u srpskohrvatskom jeziku nema nikakve razlike u pogledu morfosintaksičke strukture: *perfektivni prezent* u predikatu temporalne klauze stoji prema *imperfektivnom prezentu* u predikatu superordinirane klauze. U osnovi svih semantičkih dodira stoji hronološki odnos situacija koje se ponavljaju, i to situacija temporalne klauze prethodi situaciji superordinirane klauze. Pored apstraktnijih odnosa — odnosa logičko-semantičke prirode čije implicitno manifestovanje omogućavaju smisaone komponente unutar cjelokupnog sintaksičkog lanca — nas ovdje interesuje i gramatička struktura složene rečenice sa temporalnom klauzom u francuskom jeziku, i to prije svega lični *glagolski oblik* — kao osnovni konstituent ove sintaksičko-semantičke kategorije. Opšte karakteristike sintaksičkog modela iz obje potkategorije u francuskom jeziku bile bi sljedeće:

- a) na *semantičkom planu* nema razlike — sukcesivan odnos realizovanja korelativnih situacija koje se ponavljaju;
- b) razlika postoji na *morfosintaksičkom planu*: u primjerima b-kategorije u obje korelativne predikacije stoji prezent, dok u primjerima c-potkategorije perfekt (*passé composé*) u predikatu temporalne klauze stoji prema prezentu u predikatu superordinirane.

U primjeru 1. — (...) *naš red nas pušta niz vodu kad nam se desi nesreća* — aktuelne smisaone konstelacije sintaksičkog jedinstva korelativnih klauza omogućavaju da se radnja u predikatu temporalne klauze shvati dvojako: 1) kao *proces u toku* (tada se kvalifikativni prezent svršenog vida izjednačuje sa imperfektivnim prezentom) i 2) u našoj svijesti može da dominira rezultat glagolske radnje (psihološka anticipacija)¹⁴ a ne njezin tok.

Stoga je moguće, u ovim i ovakvim slučajevima, u zavisnosti od subjektivnog poimanja aspekatskog značenja glagolske radnje, u sferi neaktuelne sadašnjosti, *perfektivni prezent* u predikatu temporalne klauze supstituirati *francuskim perfektom* (*passé composé*) — morfosin-

¹² P. Imbs, o. c. p. 22.

¹³ I. Gricat, *Nekoliko zapažanja o glagolskom vidu*, in *Pitanja književnog jezika*, IV—V/B, Sarajevo, 1957—58, p. 3.

¹⁴ »Nous avons vu que le présent peut parfois avoir la valeur d'un passé; ajoutons ici que le présent est parfois remplacé par un temps passé. Il s'agit d'une sorte d'anticipation; celui qui parle envisage non pas l'action, mais le résultat de l'action, elle est regardée comme déjà accomplie.« (Nyrop, *Grammaire*, V, p. 286.)

taksičkom kategorijom koja iskazuje *anteriornost* u odnosu na neki trenutak sadašnjosti koji je eksplicite izražen kontekstom.¹⁵

U primjeru 11. — *Kad se mlijeko pokvari, veća je šteta* — karakteristično je ponašanje korelativnih predikacija. Superordinirana klauza je dvoaspekatskog karaktera: 1) u svijesti govornog lica može da dominira rezultativnost (smisao je: »šteta je već nastala«), 2) ili proces radnje u toku (smisao je »šteta nastaje«). Superordinirana klauza funkcioniše kao rezultanta temporalne klauze, koja se ponaša kao uzročna, a kako, po prirodi situacije, uzrok prethodi posljedici, to se u francuskom jeziku, na nivou gramatičkog predstavljanja, može izraziti *implicitno* (»*le plus grand est le dommage quand le lait tourne*«), gdje kontekst sugerije anteriornost situacije iz temporalne klauze u odnosu na onu u superordiniranoj, i *eksplicitno* (»*le plus grand est le dommage quand le lait a tourné*«), gdje *passé composé* svojom morfologijom, odnosno jednim svojim članom (participiom perfekta) označava anteriornost situacije predstavljene temporalnom klauzom.

U primjeru 13. — *Comprenez donc... que toujours on en appelle à son coeur quand on a fait quelque sottise* — prisutan je jezički signal za višekratnost manifestovanja korelativnih situacija koje su, kako kaže Šetrit, »à cheval«,¹⁶ tj. na dva vremenska perioda koji se dodiruju. Međutim, logičko-semantičke komponente rečenične strukture omogućavaju da se *perfekt* supstituiira prezentom bez znatnije promjene smisla i stoga ovaj i ovakve *perfekte* (*passé composé*) možemo smatrati *perfektivnim prezentima* u francuskom jeziku.¹⁷ Aspekatsko značenje glagola u predikatu temporalne klauze, u zavisnosti od vremenske situacije sadržane u kontekstu, dozvoljava dvojnost realizacije ovog iskaza u srpskohrvatskom jeziku:

- a) *Shvatite dakle..., da se čovjek uvijek poziva na svoje srce kad učini kakvu glupost.*
- b) *Shvatite dakle..., da se čovjek uvijek poziva na svoje srce kad je učinio kakvu glupost.*

Identično ponašanje korelativnih predikacija manifestuje se i u primjeru 14.:

¹⁵ »Le passé composé est en quelque sorte un présent de l'accompli auquel le présent s'oppose comme un présent de l'inaccompli« (p. 22) i dalje, govoreći o sferi sadašnjosti i sferi budućnosti, kaže da *passé composé* izražava anteriornost u odnosu na neki trenutak sadašnjosti koji je dat kontekstom. (P. Imbs, o. c. p. 102.)

¹⁶ Predstavljajući apsolutnu hronologiju, tj. odnos korelativnih situacija prema osnovnoj tački jezičkog odmjeravanja vremena (*trenutku govora*), Šetrit kaže da korelativne situacije pripadaju istoj vremenskoj sferi — prošlosti, budućnosti ili sadašnjosti — osim ako se radi o izvjesnim odnosima sukcesivnosti koji mogu da obuhvate dva vremenska perioda (npr. prošlost/sadašnjost). Međutim, *passé composé* u predikatu temporalne klauze prema *prezentu* u predikatu superordinirane klauze smatra se sintaksičkim modelom koji pripada sferi sadašnjosti (Joseph Chetrit, *Syntaxe de la phrase complexe...*, p. 39).

¹⁷ P. Imbs, o. c. p. 22.

- a) *Ova mlada djevojka iz visokog društva dopušta svom srcu da se uzbuđi tek onda kad se dobrim razlozima uvjeri da ono mora da se uzbuđi.*
- b) *Ova mlada djevojka iz visokog društva dopušta svom srcu da se uzbuđi tek onda kad se dobrim razlozima uvjerila da ono mora da se uzbuđi.*

Međutim, primjer 12. — *Et quand cela leur est arrivé, ils en si souvent* — ne dopušta takvu mogućnost, osim u govornim situacijama posebne emocionalne tenzije:

- a) *A kad im se to desi, onda tako često o tome govore.*
- b)* *A kad im se to desilo, onda tako često o tome govore.*

U primjeru 10. — *Mais quand on n'a dormi que quatre heures, on n'est pas sentimental* — kvantifikator predikacije u temporalnoj klauzi (*quatre heures*) znatno utječe na aspekatsko ponašanje korelativnih situacija — neutrališe granicu između *perfektivnost* — *imperfektivnost* i stoga je perfekt (a *dormi*) sintaksički ekvivalent prezentu (*dort*), jer u oba slučaja predikati »obeležavaju (sa svojom oznakom naravno) trajanje vremenskom oznakom određeno, koje je ograničeno momentom što ga daje sama vremenska oznaka.«¹⁸ Kontekstualna vremenska situacija i adverbijalna oznaka za vrijeme dopuštaju sljedeće realizacije ovog iskaza na srpskohrvatskom jeziku:

- a) *Kad je spavao samo četiri sata, čovjek nije sentimental.*
- b) *Kad je odspavao samo četiri sata, čovjek nije sentimental.*
- c) *Kad odspava samo četiri sata, čovjek nije sentimental.*
- d) *Kad spava samo četiri sata, čovjek nije sentimental.*

U sve četiri realizacije manifestuju se habitualnost korelativnih predikacija, i to, svaki put, situacija iz temporalne klauze prethodi onoj iz superordinirane — kako na gramatičkom tako i na logičkom planu realizovanja.

3.1.2. Analiza naših primjera pokazuje da repartioja aspekatskih značenja u korelativnim predikatima složene rečenice sa temporalnom klauzom za sferu sadašnjosti nudi donekle izmijenjen sintaksički odnos korelativnih situacija, iako prezentski oblici, bez obzira na njihovu aspekatsku vrijednost, označavaju habitualnost radnje koja se pripisuje subjektima.¹⁹ Imperfektivnost aspekatskog značenja u oba predi-

¹⁸ J. Vuković, Đuro Grubor, *Aspektna značenja*, Pitanja književnog jezika, knjiga III/1—2, Sarajevo, 1956, p. 179.

¹⁹ Profesor Ž. S. Stanojčić analizirajući prezent u zavisnim rečenicama u djelima Ive Andrića za perfektivni prezent kaže: »Stalnost radnje koja se subjektu pripisuje, a koju kvalifikacija pretpostavlja, ovde je svedena na svršeni trenutak radnje, a situacija izražena kontekstom — intencija pišćeva — taj trenutak vezuje za mogućnost da se radnja pripiše subjektu u svakoj situaciji koja to dopušta« (Živojin S. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića*, p. 253—54).

kata identifikuje poimanje glagolske radnje u kontinuitetu, a aspekatsko značenje perfektivnosti upućuje na svršeni trenutak radnje koji omogućava sukcesivno sagledavanje korelativnih situacija.

»Pošto je sadašnjost neprecizno određen i vrlo rastegljiv vremenski period«,²⁰ ona predstavlja izvjesne poteškoće za jezičku interpretaciju. Psihološko i gramatičko poimanje vremena ovdje se neprestano isprepliću tako da glagolska radnja označena prezentskim oblicima ne dobija mjesto u vremenu, tj. glagolska radnja koju kazuju ti oblici predstavlja događaj »hors du temps.«²¹

3.1.3. Sa sintaksičke tačke gledišta, karakteristična je pojava perfekta (*passé composé*), u predikatu temporalne klauze, što mi dovedimo u vezu sa aspekatskim značenjem. To, u stvari, i nije perfekt sa svojom primarnom sintaksičkom funkcijom, nego *preterito-prezent* koji u ovim realizacijama pokriva semantički prostor srpskohrvatskog *perfektivnog prezenta*. U vezi s ovim moglo bi se postaviti pitanje da li perfektivni prezent u srpskohrvatskom jeziku može da identifikuje rezultativnost glagolske radnje u složenoj rečenici sa temporalnom klauzom.²² Njegova vremenska vrijednost zavisi od vremenske situacije sadržane u kontekstu — situacije koja nije izvan logičkosemantičkog djelovanja apstraktnijih odnosa između korelativnih predikacija. Njegovo vremensko značenje vezano je za gramatičku i psihološku sadašnjost. Gramatička sadašnjost predstavlja imperfektivni prezent s kojim je korelativan, a psihološko-vremenski period sadašnjosti koji se ne podudara sa momentom govora. U svijesti govornog lica može da dominira fakat glagolske radnje njim iskazane što predstavlja sam početak »psihološke« sadašnjosti. Otuda mogućnost da se *perfektivni prezent*, u predikatu temporalne klauze u srpskohrvatskom jeziku, supstituiru francuskim perfektom (*passé composé*), odnosno *preterito-presentom* koji svojom morfološkom strukturom izražava anteriornost glagolske radnje u odnosu na neki trenutak sadašnjosti.

3.1.4. I ovom prilikom potrebno je naglasiti da veznici, vremenski glagolski oblici i aspekatsko značenje nisu i jedina sredstva da izraze odnose vremenske i funkcionalne međuzavisnosti između korelativnih predikata složene rečenice sa temporalnom klauzom. Postoje i drugi faktori — leksički ili gramatički vremenski izrazi — koji implicitno identifikuju te odnose, kao npr.:

- a) *Quand on a travaillé toute une longue journée, on a quelquefois mal à la tête.*

²⁰ P. Sladojević, *O osnovnim vremenskim kategorijama upotrebe glagolskih oblika u srpskohrvatskom jeziku*, p. 5.

²¹ »L'action et l'état peuvent très bien se penser sans qu'on les situe expressément dans le cadre du temps (...) et même s'il est à l'indicatif, et que cet indicatif soit au présent, il peut très bien arriver qu'il n'énonce qu'un fait, qu'une idée très générale, qu'une vérité commune à tous les temps, ce qui revient à dire *hors du temps*« (G. et R. Le Bidois, *Syntaxe*, I, p. 419).

²² U našoj literaturi o glagolskim vremenima nalazimo da je perfektivni prezent, kao morfološka kategorija, lišen rezultativnog značenja. Uporediti: K. Milošević, *Futur II*, p. 70. i P. Sladojević, o. c., p. 20.

U ovom primjeru situacija iz superordinirane klauze predstavlja uopštenu tvrdnju kao direktnu posljedicu onoga što iskazuje sadržaj temporalne klauze. Uopštenost te tvrdnje identifikuje uobičajenost manifestovanja korelativnih predikacija.^{22a} To je obilježeno posebnim jezičkim signalom — vremenskom oznakom (*quelquefois*) koju precizira situacija iz temporalne klauze. U ovom i ovakvim primjerima aspekatsko značenje nema posebnu ulogu u predstavljanju vremenskih odnosa između korelativnih klauza, tako da aspekatska dvojnost (perfektivnost/imperfektivnost) identifikuje identične vremenske odnose. Stoga je moguće perfekt (*passé composé*), u predikatu temporalne klauze, supstituirati prezentom:

- b) *Quand on travaille toute une longue journée, on a quelquefois mal à la tête.*

Logičko-semantička situacija čitavog sintaksičkog lanca pretpostavlja hronološki odnos *sukcesivnosti* (smisao je: »ponekad čovjek ima glavobolju nakon radnog dana).

Karakteristično je primijetiti da se ovdje francuski preterito-prezent ne može supstituirati srpskohrvatskim perfektivnim prezentom zbog semantičke prirode glagola *travailler/raditi*.

Dakle, srpskohrvatski perfektivni prezent, u funkciji predikata temporalne klauze, može biti ekvivalent francuskom perfektu (*passé composé*) koji vrši identičnu funkciju. Međutim, mogućnost da se srpskohrvatski perfektivni prezent, u datim realizacijama, supstituiira francuskim perfektom i obrnuto, uslovljena je drugim elementima konteksta (značenje aspekatskog lika, drugi leksički i sintaksički faktori kao što su prilozi za vrijeme i sl.). Uz to, smatramo da preterito-prezent unosi posebnu stilsku nijansu zahvaljujući rezultativnom značenju participa perfekta.

d) présent : présent
(+ +)

1. Neki ga izbiju kad ga uhvate u krađi. (Lalić, 66)
/Les uns lui infligent une sévère correction lorsqu'ils le prennent sur le fait. (Begić, 27) /
2. Spijunaža, druže, vazda doznam kad neko naiđe u moju državu. (Lalić, 58)
/Je suis renseigné, mon vieux, quand quelqu'un pénètre sur mon domaine, cela ne m'échappe pas. (Begić, 20) /
3. D'un autre côté, quand Mlle de la Mole fixe sur moi ses grands yeux bleus avec une certaine expression singulière, toujours le comte Norbert s'éloigne. (Stendhal, 306)
/S druge strane, grof Norber se udalji kad god gospodica de La Mol upre u mene svoje velike modre oči s nekim čudnovatim izražajem./
4. (...) a i danas, kad pomislim na to kako se stropoštao kao da se kotrlja puno burence niz basamake, topa-topa-topa-tres, razlije mi se čudna strast u ustima... (Krlježa, 75)
/ (...) et aujourd'hui encore, quand je pense à la façon dont il a déboulé comme une bourrique pleine sur les marches, topa-topa-topa-boum, j'ai dans la bouche un goût curieux. (Begić, 360) /

^{22a} Upor.: Wartburg/Zumthor, *Précis de syntaxe du français contemporain*, Berne, 1947, p. 51.

5. Smrdi na opranu vunu i na parenje s ovcima, a kad ga nešto upitam — on štrene pljuvačku kroz strugu među zubima, pa vrhom toljage nanišani i pogodi u to gdje je štreuo bez promašaja. (Lalić, 185)
/Il pue la laine sale, les copulations avec ses brebis, et quand je questionne, il lance un jet de salive à travers ses dents disjointes, puis de la pointe de son bâton il vise le crachat et l'atteint d'un coup sûr. (Begić, 95) /
6. Kad se čovjek udruži s Ivanom, uz njega nauči da ćuti i kad ne zna gdje je. (Lalić, 48)
/Avec Ivan, on apprend à garder le silence, même quand on est perdu. (Begić, 11) /
7. Quand une guerre éclate, les gens disent: »Cela ne durera pas, c'est trop bête.« (Camus, 42)
/Kad bukne rat, ljudi kažu: »To neće trajati, to je glupo.« /
8. Gâter ainsi ce parquet en bois de couleur, qu'il aime tant; quand un de ses enfants y entre avec des souliers humides, il devient rouge de colère, (Stendhal, 134)

3.1.5. Ova mala grupa primjera sa perfektivnim aspekatskim značenjima u oba korelativna predikata po reflektovanju vremenskih odnosa ne razlikuje se od prethodnih (»b« i »c«) potkategorija. Habitualna vremenska klauza osim vremenskog reflektuje i logički odnos uslovnosti jer se sadržaj njenog predikata ne realizuje u periodu govorenja, osim kad za to nastanu prilike.²³

3.1.6. Mogla bi nam se, sasvim opravdano, staviti primjedba da smo previše prostora posvetili razmatranju sintaksičkog modela složene rečenice sa temporalnom klauzom čiji su korelativni predikati označeni prezentskim oblicima. Jedan od razloga za to je činjenica što u francuskoj nauci o jeziku nismo naišli na potvrdu da je perfektivnost svojstvena francuskom prezentu,²⁴ a s druge strane, što je opet u vezi sa aspektom, nalazimo da korelativne predikacije složene rečenice sa temporalnom klauzom obilježene prezentskim oblicima identifikuju *istovremenost*. »Le verbe de la temporelle amenée par *quand* peut être au présent, au futur ou à un temps quelconque du passé (...). Dans chacune de ces phrases, le verbe de la temporelle est au même temps que celui de la principale, et quand énonce un rapport de simultanéité.«²⁵

Budući da osnovni sintaksički model složene rečenice sa temporalnom klauzom čije su korelativne predikacije označene prezentskim oblicima, pored vremenskog paralelizma, može da manifestuju i hronološku sukcesivnost korelativnih situacija, moguće je u francuskom prezentu sagledati i osobinu »perfektivnosti«. Tu osobinu francuskog prezenta uslovljavaju: sintaksička kontekstualna situacija složene rečenice sa temporalnom klauzom, ekstralingvistički kontekst i semantika korelativnih glagolskih sintagmi. To su, u stvari, pokazatelji *relativne*

²³ Uporediti: M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik*, II, p. 573 i Le Bidois, *Syntaxe*, I, p. 422.

²⁴ Sve gramatike, koje smo konsultovali, bez razlike, navode da je imperfektivnost osobina francuskog prezenta. U vezi s tim autori Larusove gramatike (*Grammaire Larousse du français contemporain*, 1964, p. 336) kažu: »Chaque forme composée exprime que l'action est achevée. Par opposition chaque forme simple exprime que l'action n'est pas encore achevée. Elle décrit l'aspect non accompli de l'action.«

²⁵ Le Bidois, *Syntaxe*, II, p. 415.

hronologije — tipa hronološkog odnosa — u složenoj rečenici sa temporalnom klauzom za sferu sadašnjosti.

3.1.7. *Višekratnost* manifestovanja korelativnih situacija neće biti narušena ako neizdiferencirani veznik *quand* — kad supstituiramo nekim veznikom obilježenim sukcesivnošću, kao na primjer *dès que* — čim:^{25a}

1. *Neki ga izbiju čim ga uhvate.*

/Les uns lui infligent une sévère correction dès qu'ils le prennent sur le fait.

2. *D'un autre côté, dès que Mlle de La Mole fixe sur moi ses grands yeux bleus (...) toujours le comte Norbert s'éloigne.*

/S druge strane, grof Norber se uvijek udalji čim gospodica de La Mol upre u mene svoje velike modre oči.

3.1.8. U svim našim primjerima ovog sintaksičkog modela složene rečenice sa temporalnom klauzom za sferu sadašnjosti predstavljen je stalni vremenski odnos manifestovanja korelativnih predikacija. Značenje *kauzalnosti* i *kondicionalnosti* isprepliću se sa vremenskim značenjem, i to naročito kad je hronološki odnos korelativnih situacija sukcesivan. »Od značenja koja se manifestuju u osnovnim primjerima nije daleko do značenja kondicionalnosti i kauzalnosti. Zato se javljaju i dileme ne samo prilikom analize ovakvih slučajeva nego i prilikom njihove naučne interpretacije i klasifikacije, naročito u situacijama kad postoji i prirodna ili logička uslovljenost (...)«. ²⁶ Kako temporalna klauza služi kao vremenska oznaka realizacije sadržaja korelativne klauze i kako sama predstavlja događaj (vezu pojmova) koji se može realizovati u određenim prilikama, ona se poima kao preduslov za realizovanje sadržaja korelativne predikacije. Stoga bi se ovaj sintaksički model složene rečenice sa temporalnom klauzom mogao nazvati *složena rečenica sa temporalno-uslovnom klauzom*.²⁷ Sa tog stanovišta ne bismo mogli prihvatiti pojam lingvističke *istovremenosti* koji se pripisuje slučaju kad u korelativnim predikatima stoje identična glagolska vremena.²⁸

3.1.9. Iako perfektivni glagol, u bilo kom smislu ne znači drukčiju radnju nego imperfektivni,²⁹ nismo uvijek u situaciji da francuski prezent, kojem se pripisuje osobina imperfektivnosti, u dotičnim reali-

^{25a} U srpskohrvatskom je moguće izvršiti supstituciju i vezničkim izrazom nakon što, dok francuski izraz *après que* traži složeni glagolski oblik lični.

²⁶ K. Milošević, *Uloga glagolskih oblika* ... p. 9.

²⁷ Uporediti: Živojin S. Stanojčić, o. c., p. 255.

²⁸ Le Bidoa (poglavlje: *Fausse simultanéité*) u vezi s tim kaže: »Nous avons dit que *quand* et *lorsque* énoncent d'ordinaire un rapport de simultanéité, partielle ou totale (suivant les temps des verbes). Mais la véritable simultanéité, si elle existe dans les sciences exactes, est extrêmement rare dans l'expression linguistique. Ce que nous prenons pour simultanéité n'est, le plus souvent, qu'une succession plus ou moins rapide (*Syntaxe*, II, p. 416.).

²⁹ Uporediti: I. Grickat, *Nekoliko zapažanja o glagolskom vidu*, Pitanja književnosti i jezika, knj. IV—V, sveska B, Sarajevo, 1957—58, p. 33.

zacijama identifikujemo sa srpskohrvatskim imperfektivnim prezentom i da nam rečenica ne zvuči neobično. Logičkosemantičko poimanje stalnog vremenskog odnosa u kojem se ponavljaju korelativne radnje može da se reflektuje na leksičkom i gramatičkom nivou iskaza prilikom njegove rekonstrukcije s jednog jezika na drugi, bilo da se radi o ekvivalentnim leksičkim i gramatičkim izrazima ili o mogućim semantičkostilističkim nijansama. Tako u primjeru 3. — (...) *quand Mlle de La Mole fixe sur moi ses grands yeux bleus (...), toujours le comte Norbert s'éloigne* — kontekstualna situacija nalaže da se adverbijalna oznaka *toujours* — jezički signal za mnogokratnost — identifikuje sa adverbijalnim izrazom »à chaque instant,³⁰ što bi odgovaralo srpskohrvatskoj partikuli *god* koja se kombinuje sa veznikom *kad*:

(...) *kad god gospodica de La Mol upre u mene svoje velike modre oči (...), grof Norber se udalji.*

Budući da u našoj svijesti dominiraju dvije osobine korelativnih glagolskih značenja: *trenutnost* i *trajnost*, a kako se trajnost u odnosu na trenutnost »dručkije i ne može zamisliti nego kao učestalost«,³¹ onda se to obilježava odgovarajućim jezičkim signalom premda je značenje višekratnosti prisutno i u samom kontekstu zahvaljujući prezentskim oblicima u obje korelativne predikacije. U ovom i ovakvim primjerima (kad je perfektivni vid u obje korelativne klauze ili kad je samo u temporalnoj) temporalna klauza ima dvojaku ulogu: 1) situira proces iz superordinirane klauze i 2) svojom vezom pojmova, tj. događajem koji sama predstavlja, postaje ishodište (početak / *le point de départ*) upravnog procesa. Sličnu ulogu ima temporalna klauza s imperfektivnim glagolskim vidom s tom razlikom što je s njom teže spojiva predstava o djeljivosti vremenskog toka — njoj je svojstveno poimanje vremenskog toka u kontinuitetu. Ovo bi bio jedan od momenata koji treba imati u vidu prilikom prevođenja sa srpskohrvatskog na francuski, i obrnuto. Uz to, treba naglasiti da je u ovakvim realizacijama karakteristično ponašanje glagola stanja, jer je djeljivost vremenskog toka nespojiva sa njihovom semantikom (cf. primjer 22.: *Kad Ivan nešto naumi, onda tu ne pomaže otpor / Quand Ivan a quelque chose on tête, il n'y a pas de raisons qui tiennent.*³²

4. Složenom rečeničnom strukturom sa prezentskim oblicima u korelativnim klauzama, koje su povezane veznikom *quand* (*lorsque*) — *kad*, kao spoljnim znakom njihove međusobne veze, često se iznose neka iskustva, konstatacije, savjeti, ustaljene istine — »radnje koje se redovno događaju u istoj vremenskoj vezi.«³³ Takve realizacije mogle

³⁰ Uporediti: Henri Frei, *Grammaire des fautes*, Genève, 1971, p. 203.

³¹ I. Grickat, *Nekoliko zapažanja o glagolskom vidu*, p. 36.

³² U ovom primjeru, po našem mišljenju, u predstavljanju sukcesivnog hronološkog odnosa, trebalo bi srpskohrvatski perfektivni prezent u predikatu temporalne klauze (*naumi*) prevesti francuskim perfektom, npr.: *Quand Ivan s'est proposé quelque chose...*

³³ Uporediti: K. Milošević, *Futur II*, p. 153. i Le Bidois, *Syntaxe*, I, p. 422.

bi se nazvati *temporalno-poslovičnim* rečenicama. Navešćemo nekoliko primjera na koje smo naišli u jezičkom materijalu što smo posmatrali:

1. Kad se kamen s planine skotrlja, više se ne vraća, a kod nas ima nešto trajno, stalno se vraća. (Lalić, 417)
/Le monde entier est provisoire, même les montagnes. Le rocher qui s'en détache ne revient plus en arrière, tandis que chez nous il y a quelque chose de durable qui revient toujours. (Begić, 196) /
2. Ali sam se uzalud mučio, sudbina je gluha na vajkanja, slijepa kad bira izvršioce. (Selimović, 298)
/Je me torturais en vain; le destin reste sourd aux lamentations, aveugle lorsqu'il choisit ses instruments. (Begić, 300) /
3. Koje to zrno ne nikne kad se stavi u zemlju? (Selimović, 12)
/Quel est le grain qui ne germe pas quand il est mis en terre. (Begić, 19) /
4. Quand l'innocence a les yeux crevés, un chrétien doit perdre la foi ou accepter d'avoir les yeux crevés. (Camus, 227—28)
/Kad nevinosti iskopaju oči, hrišćanin mora da izgubi vjeru ili da pristane da ih njemu iskopaju. /
5. Quand on fait la guerre, c'est à peine si on sait ce que c'est qu'un mort. (Camus, 43)
/Kad čovjek ratuje više ne zna šta je mrtvac. /
6. (...) quand on est malade, il ne faut pas souffler dans un piston. (Camus, 31)
/ (...) kad je čovjek bolestan, neka ne duva u trubu.³⁴
7. On se fatigue de la pitié quand la pitié est inutile. (Camus, 93)
/Čovjeku dosadi i sažaljenje kad je beskorisno. /
8. Zar mjesec i sunce nestanu kad zađu? (Selimović, 12)
/La lune et le soleil disparaissent-ils lorsqu'ils se couchent? (Begić, 19) /

4. 1. Ovakvim vremenskim rečenicama iznose se iskustva, konstatacije, savjeti, ustaljene istine i slično, tako da one, po svojoj morfosintaksičkoj strukturi i značenju podsjećaju na poslovice i izreke, a neke od njih to, u stvari, i jesu ili to mogu lako postati u određenim vremenskim okolnostima. Procesi korelativnih predikata mogu biti označeni glagolima perfektivnog i imperfektivnog vida.

³⁴ Primjere sa francuskog na srpskohrvatski jezik preveo je autor.

Izvori:

Ivo Andrić, *Nemirne godine*, Sarajevo, 1976, 358 p.

Ivo Andrić, *L'éléphant du vizir*, traduction de Janine Matillon, Publications Orientales de France, 1977, 203 p.

Albert Camus, *La peste*, Gallimard, 1947, 308 p.

Miroslav Krleža, *Banket u Blitvi*, Zagreb, Zora, 1964, 421 p.

Miroslav Krleža, *Banquet en Blithuanie*, traduit du serbo-croate par Mauricette Sullerot-Begić, Calmann-Lévy, Paris, 1964, 609 p.

Mihailo Lalić, *Lelejska gora*, Budućnost, Novi Sad, 1969, 632 p.

Mihailo Lalić, *Diabole noir, mon frère*, traduit du serbo-croate par Mauricette et Midhat-François Begić, Flammarion, Paris, 1969, 266 p.

Meša Selimović, *Derviš i smrt*, Beograd, 1969, XXXVI — 395 p.

Meša Selimović, *Le derviche et la mort*, traduit du serbo-croate par M. Begić et S. Meuris, adapté par S. Meuris, Gallimard, Paris, 1977, 398 p.

Henri-Beyle Stendhal, *Le Rouge et le Noir*, Classiques Garnier, Paris, 1955, 605 p.

LE TEMPS ET L'ASPECT VERBAUX DANS LA PHRASE COMPLEXE
A SUBORDONNÉE TEMPORELLE EN FRANÇAIS ET EN SERBO-CROATE
(SPHÈRE DU PRÉSENT)

Résumé

De cette étude que nous avons consacrée à l'analyse de la phrase complexe à subordonnée temporelle en français et en serbo-croate contemporains, se dégage la conclusion que *quand* — *kad* est un subordonnant *non-marqué* et dépourvu d'une base temporelle autonome.

Les rapports qui s'établissent entre les deux procès liés par le subordonnant *quand* — *kad* sont ceux de *simultanéité* et de *non-simultanéité*.

Les nombreux exemples par lesquels nous avons illustré nos démonstrations nous indiquent qu'il s'instaure une organisation du temps et de l'aspect dans la phrase complexe à subordonnée temporelle. Les rapports temporels et aspectuels dans ce type de phrases ne se déterminent pas de la même façon en français et en serbo-croate. L'aspect verbal en français est de nature syntaxique; il est déterminé par des facteurs adjacents (contexte de la narration), en serbo-croate il est de nature morphologique, c'est-à-dire que le verbe lui-même porte la valeur aspectuelle dans sa racine.

Notre analyse a montré que le *présent* en français peut avoir l'*aspect accompli* dans ce type de phrases, grâce à d'autres éléments du contexte.